

УДК 329.18[»](100)1938/1941(095.2)
323.285(497.1)[»]1938/19410[»](093.2)
323(497.1)[»]1938/1941[»](093.2)
343.326

DOI: <https://doi.org/10.5937/bastina34-48912>

Оригинални научни рад

Борис Љ. БУРСАЋ*

Институт за српску културу Приштина – Лепосавић

ТЕРОРИЗАМ ХРВАТСКОГ РЕВОЛУЦИОНАРНОГ ПОКРЕТА – УСТАША**

Апстракт: Људска историја обележена је различитим терористичким деловањима, стога можемо рећи да тероризам карактерише скоро све епохе људске цивилизације. Од јеврејске зилотске групације познатије као Сикари, преко шитске верске секте Асасина из 11. века па све до Француске револуције, Пролећа народа и познатих бомбашких напада и атентата, тероризам као облик насиља представља једну од водећих претњи безбедности. Таласи тероризма у последњих 100 година заплускују савремену цивилизацију а сваки талас са собом носи неки нови облик терористичке активности. Један такав талас „заплуснуо“ је и простор бивше Југославије и на светлост дана „избацио“ једну терористичку творевину коју у литератури препознајемо као Усташа - Хрватски револуционарни покрет. Управо ће овај покрет, његов настанак и еволуција бити предмет детаљне анализе овог научног рада, такође ћемо посебну пажњу посветити радикалној идеологији покрета, терористичким активностима и злочинима, поготово над српским становништвом.

Кључне речи: тероризам, Усташа - Хрватски револуционарни покрет, Хрватски ослободилачки покрет, Крижари, Хрватско револуционарно братство, Лубурићевци, Хрватско крижарско братство.

1 ИСТОРИЈСКИ АСПЕКТ И ВРСТЕ ТЕРОРИЗМА

Већина научника и истраживача слаже се да су корени тероризма присутни у далекој прошлости. Уколико желимо да пружимо једну прецизнију слику историјског тренутка у коме тероризам настаје, одосно уколико желимо да пружимо научно поуздан историјски моменат настанка тероризма суочићемо се с многим недоумицама и неслагањима значајног броја истраживача који су желели допринети историјској анализи појма који препознајемо као тероризам. Анализом многобројних научних радова који се баве овим изразито популарним феноменом примећује се дивергентност претпоставки и тврђњи везаним за време настанка тероризма, који се, у форми коју данас познајемо, често повезује тек са 19. веком.

* Научни сарадник, boris.bursac89@gmail.com

** Рад је написан у оквиру научноистраживачког рада НИО по Уговору склопљеним са Министарством науке, технолошког развоја и иновација РС број: 451-03-66/2024-03 од 26.01.2024. године.

1.1 Историјски аспект тероризма

Да би створили јасну слику о времену настанка тероризма морамо се вратити далеко у прошлост. Наиме, као једну од првих претеча тероризма морамо поменути зилотску фракцију бораца за јеврејску самосталност познатију као Сикари. Сикари су били екстремистичка фракција јеврејских Зилота а име су добили по малим бодежима - „сикама“ (латински - „sicae“), уз помоћ којих су извршавали планиране атентате још у 1. веку. Сикари су имали јасну идеологију: осамостаљење Јудеје од Римског царства и успостављање независне јеврејске државе која ће бити базирана на строгој верској владавини, како би дошли до свог циља користили су се разним терористичким актима. Њихови акти насиља односили како на Римљане, тако и на јеврејске лидере, које су сматрали колаборационистима. Тактика по којој су били препознатљиви је управо употреба тих малих бодежа којима су убијали своје мете, углавном на пијацама и другим јавним местима, а након извршених аката насиља, изгубили би се у маси како би избегли откривање.

Поред Сикара као претече терориста, важно је споменути и чувене Асасине. Они су представљали омању групу шитских односно исмаилитских екстремиста која је активно деловала на подручју Сирије и Персије током 11. и 12. века. Њихов вођа носио је титулу великог мајстора, а најпознатија база била им је тврђава Аламут у данашњем Ирану, некадашњој Персији. Поседовали су чврсту интерну хијерархију и јасан циљ: свако ко је представљао потенцијалну опасност по шите на тим просторима постајао је њихова мета.

Чувене жртве Асасина били су абасидски калиф Ал Мустаршид (Al-Mustarshid), јерусалимски краљ Конрад Монфератски (Conrad of Montferrat), а из појединих текстова можемо закључити да је и Саладин, родоначелник династије Ајубида, у неколико наврата био мета ових познатих убица (Lane-Poole 1906). Асасине без сумње одликује асиметричан начин ратовања где су напади на зацртане мете концизно и обазриво смишљени. Такође Асасине је карактерисала слепа послушност, воља да добровољно и неустрашиво иду на извршење задатка, иако је он значио сигурну смрт. Места на ком су извршавали атентате била су јавна и морала су имати публику а омиљено оружје, које су користили у својима нападима, био је обичан бодеж. Дакле тактика је била сасвим јасна, Асасини би се инфилтрирали у палате и дворане својих мета и извршавали атентате пред публиком чиме би се послала јасна порука и изазвао страх међу противницима. На тај начин Асасин еволуира у нешто што данас препознајемо као атентатор, односно ангажовани или професионални убица, након чега долази до формирања блиског израза „атентат“, који се односи на сваку активност која укључује високопрофилно убиство из политичких мотива.

И Сикари и Асасини, односно поједини елементи њихових акција појмовно су блиски тероризму али као што би рекао Драган Симеуновић у свом делу Тероризам: „Није сваки ужас изазван насиљем доказ постојања тероризма. Изненадност напада и бруталност који ужасавају нападнуте су својства и многих других облика употребе силе“ (Симеуновић 2009). Оно око чега се већина историчара и истраживача који се баве феноменом тероризма слажу, јесте повезаност савременог

тероризма са периодом Француске револуције (септембар 1793. до јула 1794. године), познатијем као Јакобинска диктатура. Јакобинци су користили терористичке акције ради останка на власти за време револуције, убијали су монархисте, политичке противнике а најпознатији су по „режиму гиљотине“ у коме је живот изгубило између 20.000 и 40.000 људи широм Француске (Andress 2006). Овде је битно истаћи да тероризам у овом контексту обухвата акте насиља државе према њеном становништву, све с циљем постизања промена у политичкој сфери. Дакле, постоји недвосмислена идејна веза тероризма с левим крилом Француске револуције. Такође, познато нам је да је наредна револуција 1848. године, позната као „Пролеће народа“, носила обележје левичарских идеја и да је управо неуспех те револуције резултирао првим правим терористичким (пре свега бомбашким) нападима и атентатима.

1.2 Врсте тероризма

Да би јасније разумели шта је то тероризам морамо бити свесни његове способности брзог адаптирања и релативно честог модификовања. У последњем веку, тероризам је прошао кроз озбиљан процес еволуције и развио се у један глобални феномен. Од краја 19. века па до данас, тероризам се може поделити на четири различита таласа: анархистички, антиколонијални, талас нове левице и религиозни: (Raport 2013).

Унутар сваког од поменутих таласа или праваца није био присутан искључиво један вид тероризма, већ су ови таласи или правци именовани према доминантним облицима терористичких активности у одређеном временском раздобљу. Први у низу је анархистички талас који почиње 1880-те године. Пре тога, револуционари су се фокусирали углавном на пропагандне стратегије као што су издавање памфлета, организовање јавних скупова и митинга као начин изражавања свог незадовољства. Када ове мирне стратегије и тактике нису резултирале жељеним циљем, појављује се тероризам као један врло драматичан и паничан метод путем којег би се шира јавност инволвирала. Међутим, мало која анархистичка групација је успела да достигне своје идеолошке циљеве, док је употреба атентата постала распрострањена тактика у временском периоду. С обзиром да су у анархистичком таласу многи светски лидери изгубили живот (руски цар Александар II Романов, француски председник Сади Карно, амерички председник Вилијам Мекинли), овај талас често се сматра „златним периодом атентата“.

Након завршетка Првог светског рата, започиње Други талас тероризма познатији као антиколонијални. У овом периоду, терористичке и екстремистичке групације имале су за циљ подривање власти колонијалних владара. Ирска републиканска армија - ИРА и Иргун - јеврејска ционистичка терористичка организација, најпознатији су представници антиколонијалног таласа тероризма.

Терористичке организације из антиколонијалног таласа показале су значајно већу ефикасност у односу на оне из анархистичког таласа тероризма, пошто су неке од њих успеле да постигну део, а понеке и већину својих планираних идеолошких циљева. Такође, поједине групације из антиколонијалног таласа тероризма

имале су директну подршку страних влада и дијаспоре. Атенат више није био водећа метода борбе у другом таласу тероризма, већ су се терористичке организације окренуле нападима на безбедносне снаге, односно мете су били припадници или објекти полицијских или војних снага. Управо у овом периоду, односно у оквиру овог таласа тероризма долази до оснивања усташког покрета о коме ћемо касније писати у раду.

Током рата у Вијетнаму, односно 1960-их, и 1970-их година, долази до буђења новог таласа тероризма који у литератури препознајемо као талас „Нове левице“. Ова фаза у развоју тероризма била је обележена уверењем да су западне силе извршиле злочине према земљама Трећег света. Академска заједница имала је централну улогу у формирању и организовању терористичких групација које су настале у то време. Терористичке организације које су се по својој снази и утицају истакле као водеће су: Антифа, група Бадер-Мајнхоф (Baader–Meinhof Group), Ведерман (Weather Underground). Често су мете ових групација били полицајци и државни службеници, при чему су отмице, убиства и бомбашки напади биле најчешће коришћене тактике.

По завршетку таласа Нове левице, на сцену ступа верски тероризам који постаје све учесталији. Терористичке групације које су припадале овом таласу тероризма налазиле су оправдање за насилне активности у екстремним интерпретацијама различитих религија. У различитим тренуцима своје дуге историје, свака религија је искусила појаву терористичких групација, било да се ради о хришћанским екстремистима, као што су Божја војска, или исламским екстремистима, као што је Ал Каида.

Исламски тероризам издваја се као најпознатија форма верског таласа тероризма и показао се као његов најсмртоноснији облик док су самоубилачки напади постали изузетно распрострањена и изузетно смртоносна стратегија против оних које перципирају као претњу својој религији.

Како се може приметити, стручна јавност пружа различите временске оквире за идентификацију историјског почетка тероризма. Ипак, оно што је сигурно јесте да се код свих претходно наведених феномена могу уочити одређени елементи који су инхерентни савременом тероризму.

Као што смо већ поменули тероризам сеже далеко у прошлост, стога са апсолутним правом можемо рећи да није нов феномен, али поред огромног труда уложеног у његову детаљну анализу врло је компликовано дефинисати га. Најлеgitимније и најприкладније је претпоставити да одређени елементи које академска заједница данас сматра неодојивим елементима савременог тероризма имају своје манифестације у далекој историји, али морамо додати и то да савремени облици тероризма морају бити детаљније анализирани у складу са актуелном безбедносном ситуацијом, наравно на међународном нивоу. Да би могли даље говорити о тероризму морамо га и јасно дефинисати, стога ћемо за се за потребе овог рада користити једном целовитом дефиницијом коју је дао Драган Симеуновић који тероризам дефинише као: „Један вишедимензионални политички феномен односно сложени облик организованог, индивидуалног и ређе институционализованог политичког насиља, који је обележен застрашујућим брутално-физичким и психолошким

методама политичке борбе, којима се обично у време политичких и економских криза, а ређе у условима економске и политичке стабилности једног друштва, систематски покушавају остварити „велики циљеви“ на начин потпуно непримерен датим условима“ (Симеуновић 2009).

2 ПОЛИТИЧКЕ ПРИЛИКЕ ПРЕ НАСТАНКА УСТАШКОГ ПОКРЕТА

Став аутора да не постоји земља на планети која је имуна на тероризам, који је више пута помињао у својим научним радовима и овај пут се показао као тачан. Од свог међународног признања па до данас Србија, касније и Југославија суочава се са разним терористичким групацијама. На почетку су те претње долазиле из правца Бугарских и Албанских екстремиста, али су те претње сведене на минимум ослободилачким ратом из 1912. године. Између два светска рата та претња је углавном долазила из правца хрватских сепаратиста а њихова активност достиже врхунац формирањем усташког покрета и управо је усташки тероризам представљао највећу пошаст који је погађао Југославију за све време њеног постојања.

Формирање усташког покрета најбоље се може разумети кроз детаљну анализу послератног процеса изградње нације и државе - Краљевине СХС (преименоване у Краљевину Југославију 1929. године). Нова држава је изграђена на идеји јужнословенског јединства, која је промовисана током 19. века, превасходно у интелектуалним и политичким круговима Аустроугарске и Краљевине Србије. (Djokić 2003). Распад Аустроугарске и Османске империје после Великог рата пружио је праву прилику да се та идеја спроведе и у пракси.

Прво регент Александар I Карађорђевић 01.12.1918. године у име свог оца, краља Петра I Карађорђевића, проглашава уједињење Краљевине Србије основане 1882. године са државом Словенаца, Хрвата и Срба у јединствено Краљевство Срба, Хрвата и Словенаца и најављује формирање владе која би за први задатак имала утврђивање државних граница у складу с етнографским принципима. Највишу власт у земљи у том периоду чине: краљ, односно, регент, влада и Привремено народно представништво. Прва влада Краљевине СХС формирана је 20. децембра 1918. године а Привремено народно представништво, односно прва југословенска скупштина састала се 1. марта 1919. године. Дакле, до формирања Уставотворне скупштине, Привремено народно представништво обављало је функцију парламента.

У овом периоду долази до формирања првих југословенских странака попут Демократске странке и Социјалистичке радничке партије Југославије (од 1920. године Комунистичке партије Југославије). Избори за Уставотворну скупштину одржани су 28.11.1920. године, на овим изборима највише гласова освајају централистички орјентисане странке попут: Демократске странке и Народне радикалне странке али озбиљну подршку добијају Комунистичка партије Југославије и Хрватска републиканска сељачка странка које су се противиле централизму па и монархизму. Дакле, битно је напоменути да су српски политичари прву југословенску државу посматрали као продужетак Краљевине Србије, док су хрватске и словеначке

странке сматрале да је нова држава повољан тренутак за јачање националних позиција. Ако томе придодемо већ постојеће напетости из Великог рата, сасвим је разумљиво продубљивање тензија које касније следе. Први изазови настају када ХРСС и КПЈ одлуче да бојкотују рад Уставотворне скупштине.

Упркос њиховом бојкоту, усвојен је устав Краљевине СХС 28.06.1921. године, познатији као Видовдански устав. Овим уставом Краљевина СХС устројена је као уставна, парламентарна и наследна монархија. (Петров, Станковић 2020). Додатну кризу продубио је покушај атентата на регента Александра Карађорђевића, који је извршен од стране Спасоја Стејића, члана КПЈ и учесника Октобарске револуције. (Петровић 2008). Након неуспелог атентата на регента, Милорад Драшковић, министар унутрашњих послова саставља декрет познатији као „Обзнана“, којим влада Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца забрањује рад КПЈ. Ова забрана резултирала је новим, атентатом, овај пут успешним, на министра Драшковића.

Централна власт и монархија, успостављени су усвајањем Видовданског устава након чега Хрватска републиканска сељачка странка (ХРСС) доноси одлуку да не учествује у раду Народне скупштине. Ова стратегија окончана је 1923. године када је постигнут „Марков протокол“ са Народном радикалном странком, у циљу освјаштања парламентарне већине. Овакав договор је Радикалној странци обезбедио могућност несметане власти. Након стабилизације позиције своје владе, Радикална странка је почела да одступа од обећања датих у разговорима са Федералистичким блоком. Након овога долази до разилажења Радикала са Федералистичким блоком. У том временском периоду, Стјепан Радић подршку за свој републикански програм тржи ван граница Краљевине СХС. Тако је 1924. године посетио Москву и успоставио сарадњу са Комунистичком партијом, придружујући се Сељачкој интернационали. Том одлуком прекршио је важећи закон у СХС - Закон о заштити јавне безбедности и поретка у држави, што је касније довело до његовог хапшења од стране безбедносних снага Краљевине СХС.

У периоду проведеном у затвору, Радић постаје „ближи“ идеји монархије и одриче се републиканизма, што резултира променом имена странке која одбацује придев „републиканска“. Пуштен је из затвора 1925. године, након чега улази у Владу као министар просвете. У кратком временском периоду, Радић је сменио велики број српских професора са Универзитета у Загребу - дао их је „умирувити“ (Суботић 2022).

Иако се Стјепан Радић формално одрекао борбе за републичко уређење државе, Хрватска сељачка странка и он наставили су борбу за већом аутономијом Хрватске у оквиру заједничке државе.

Током 1927. године долази до раскида коалиције с Радикалном странком, а односи између ових странака почели су се заоштравати. Ова напрегнутост довела је до трагичног догађаја - атентата у Народној скупштини. Изразито турбулентна седница Народне скупштине, одржана је 20. јуна 1928. године. Током излагања Томе Поповића, посланика Радикалне странке, који је у свом говору напао Стјепана Радића долази до усијања атмосфере. Након говора посланика Поповића за говорницу излази, радикалски посланик из Црне Горе, Пуниша Рачић, који је,

згрожен увредама које је изнео хрватски посланик Иван Пернар, позвао председника Народне скупштине да казни Пернара, а у случају изостанка правде обећао је преузимање ствари у своје руке. Председник Народне скупштине Нинко Периф хитно прекида седницу и одлази. Након неколико минута, Пуниша Рачић извлачи револвер и извршава напад, убијајући Павла Радића и Ђуру Басаричека, док рањава Ивана Пернара, Ивана Гранђу и Стјепана Радића. Стјепан Радић ће, услед последица рањавања, преминути 8. августа.

Убиство лидера хрватског народа Радића од стране једног српског радикала, који је притом из редова власти, изазвало је тугу и огорчење међу хрватским народом. Иако Стјепан Радић није делио ту перцепцију, из политичких разлога, пласирана је и ширена идеја да су Радића убили Срби односно у хрватској омражена српска власт и династија. Овај инцидент и данас тенденциозно тумачени на негативан начин, као да је реч о сукобу између српског и хрватског народа по етничкој основи, иако је заправо реч о политичком расколу дуж линије власти. У овом, подељеном политичком пејзажу учествовали су сви и Срби (укључујући значајан број Македонаца, скоро сви Црногорце, укључујући и Рачића), Бошњаци и Словенци, док је опозицију чинила мешавина Хрвата, Срба и других.

Док је био у болници, Радића су посетили сви српски политичари, укључујући и самог краља Александра. Лидер ХСС-а је током ове посете изјавио да сада постоје само краљ и народ, али тачно значење његових речи остављено је на тумачење. Краљ је ову изјаву интерпретирао као одобрење за укидање парламентарног живота и увођење диктатуре ради решавања унутрашњих непријатељства (Карановић 2020).

Шестог јануара 1929. године, под изговором смањивања тензија, краљ Александар укида важећи Видовдански устав и уводи диктатуру, распушта Народну скупштину, извршну власт пружима у своје руке и забрањује рад свих политичких организација. На овај начин краљ Александар је покушао да превазиђе националне разлике и успостави јединствену југословенску нацију, међутим, уместо да превазиђе кризу, диктатура је само продубила постојеће тензије у друштву.

3 ФОРМИРАЊЕ УСТАШКОГ ПОКРЕТА

Шестојануарску диктатуру карактерисала је милитаризација власти као и политика „чврсте руке“ Боже Кундака¹. Рад свих политичких организација био је забрањен, парламентаризам укинут а политички неистомишљеници протерани. (Петрановић, Бранко, 1988). Да будемо прецизнији Законом о краљевској власти и врховној државној управи - целокупна власт концентрисана је у рукама краља, укида се парламент, краљ поставља министре, именује судије Државног суда, судска власт се спороводи у краљево име, краљ је уједно и врховни командант - овим законом држава из парламентарне монархије постаје наследна монархија

1 Божидар Максимовић (01.03. 1886 - 18.07.1969) је био српски и југословенски политичар, министар различитих ресора у више влада. Због политике „чврсте руке“ добио је надимак Божа Кундак.

са апсолутистичким владарем на челу. Законом о заштити државе - забрањује се рад свих политичких организација и прокламује се интегрално југословенство. Законом о државном суду - оснива се Државни суд за заштиту државе који је надлежан над делима рушења државног портека. Законом о називу и подели Краљевине на управна подручја - Краљевина СХС постаје Краљевина Југославија са својих 9 бановина. Такође диктатуру је обележила и цензура и контрола медија - слобода штампе је била ограничена, а медији су били под строгом контролом државе. Због строгах закона, многи екстремни политичари су се плашили за своју безбедност, један о таквих свакако је био и Анте Павелић иначе активни посланик у Народној скупштини СХС - од 1927. године.

Као што смо већ поменули атентат на Радића је добро искоришћен од хрватских политичара и екстремиста попут Павелића који је тврдио и давао изјаве новинарима да је злочин против хрватских представника био значајан и добро припремљен, антиципирајући значајан помак у политичкој ситуацији. Павелић је убрзо постао водећа фигура у Хрватској странци права и до 1929. године успоставља и одржава везе са бившим хрватским војним официрима и званичницима из некадашње Аустроугарске монархије поготову са онима који нису прихватили Краљевину СХС каснију Краљевину Југославију. У Бечу налази на бившег аустроугарског пуковника Стјепана Саркотића који га повезује са италијанским новинаром и чланом Националне фашистичке странке Робертом Даванзатијем (Roberto Forges Davanzati) где пропагира оснивање хрватске државе и начело етничког самоопредељења. Са добрим контактима, јасним ставом Павелић се етаблира као значајна фигура у хрватским емигрантским круговима. За време Шестојануарске диктатуре Павелић са неколико својих сарадника формира паравојну формацију „Хрватски домобран“ - што га аутоматски таргетира као следећу мету безбедносних снага Краљевине Југославије, из тих разлога он убрзо напушта земљу.

Првобитно ова организација је основана као спортско друштво које окупуља младе Хрвате, убрзо је откривено да су припадници ове организације обучавани за руковање оружјем, да су учествовали у различитим насилним демонстрацијама као и да су припадници ове организације учествовали у атентату на Антуна Шлегела² те су обележени као паравојна формација, односно продужена рука омладинског огранка Хрватске правашке револуционарне омладине из којег касније настаје Усташки покрет.

У емиграцији Павелић јача своје позиције, са Густавом Перечецом³ одлази у Софију успоставља сарадњу и потписује Софијску декларацију са Македонским националним комитетом у циљу политичке слободе и потпуне независности Хрватске и Македоније. Након потписане декларације и јасне повезаности са ВМРО⁴, Павелић је заједно са Перечецом по одлуци Суда за заштиту државе, у одсуству,

2 Антун Шлегел био је синоним новинарства и један од највећих заговорника идеје југословенства у међуратном Загребу, био је главни уредник Новости и директор Југословенске штампе у Загребу.

3 Густав Перечец, уредник загребачког дневног листа Хрват.

4 ВМРО - (мкд. Внатрешна македонска револуционарна организација) - Унутрашња македонска револуционарна организација била је револуционарна, касније и терористичка организација.

осуђен на смртну казну. Након ове одлуке Суда за заштиту државе, Павелић је знао да нема повратка и да је једини начин да се врати у своју домовину остваривање његове идеје о независној хрватској држави. За тако нешто потребни су му јаки савезници и велика средства. Те се окреће фашистичкој Италији и Мусолинију. Уз разне уступке који су се пре свега односили на територијалне претензије Италије, као и обећања да ће свим снагама учествовати у рушењу Југославије, Павелић успева да добије подршку Мусолинија у виду новачне надокнаде од 70.000 лира (Booswort 2006), којима ће оформити кампове за обуку својих присталица.

Усташки покрет настаје 1930. године као националистичка, револуционарна и терористичка тајна организација која је имала за циљ издвајање Хрватске из Југославије, успостављање хрватске суверености, те етничко-културну хомогенизацију државе кроз употребу насиља, укључујући геноцид и етничко чишћење. Прво Павелић организује своје следбенике у Италији, затим, јавност упознаје са програмом, односно начелима усташког покрета путем часописа „Усташа - вијесник хрватских револуционараца“. Реч усташа се тада, дакле 1930. године, по први пут везује за Павелића и његову скупину, до тада име усташа означавао је устанике без обзира на њихову националост.

Током овог периода, тачније 1932. године, Павелић је написао два основна документа Усташа организације која су одредила њену структуру, унутрашње односе и циљеве. Први је свакако Устав усташе - хрватске револуционарне организације, где се из тачке 1. види јасан циљеве организације: *„Усїааша, хрватски ослободилачки йокреї, има задаћу, да свим средсївима, ња и оружаним усїанком, ослободи исїод йуђинској јарма Хрватску, да она йосїане йоїїуно самостїална држава на цијелом свом народном и йовијесном йодручју.“* (Димитријевић 2017). Тачка 3. и 4. дефинише састав и организацију Усташа где се покрет састоји од Главног усташког стана, Стожера, логора, Табора, Ројева - детаљније тачке 3. и 4. Устав-а Усташе - хрватске револуционарне организације (Wikizvor 2024). У овом уставу Павелић се по први пут дефинише као Поглавник и тај чин ће га пратити до смрти. Павелић, као Поглавник организације, имао је сву власт у својим рукама као вођа Врховног стана/седишта Усташа. Најинтересантнији део може се пронаћи у 11. тачки устава, где је наведена заклетва коју је сваки члан/усташа морао положити. Читањем ове заклетве могуће је јасно утврдити темеље и структуре личних односа успостављених унутар покрета (Wikizvor 2024). И други документ „Начела хрватског домобрана“ где се открива идеолошка основа Усташког покрета. Кључни чланови за разумевање Усташке идеологије су члан 1. у коме се народ хрватске дефинише као самостална етничка јединица и члан 11. у коме се јасно наводи да Хрватску могу водити и у њој одлучивати само Хрвати (Јареб 2007).

Начела су истицала националну и етничку ексклузивност тврђом да само Хрвати могу управљати властитом државом те да ти Хрвати морају бити повезани са својом државом својим коренима и крвљу. Павелић је дефинисао Хрвате као независну нацију, етнички јединствену и стога лако препознатљиву од било које друге нације. Хрватска нација је замишљена као једна органска целина у којој нико није смео да одлучује, сем онога ко је по коренима и по крви члан хрватскога народа. У оквиру такве заједнице, појединац има вредност само док доприноси

и следи потребе целе заједнице, односно потребе и циљеве постављене од стране Усташа. Укратко, Начела су разрађивала ексклузивну националну, етничку и државну идеју, унутар које појединац има значај само док је вољан допринети и следити потребе заједнице, дакле, да се покорава и живи по правилима усташа, односно њиховог поглавника.

3.1 Формирање војног центра и одреда унутар усташког покрета

Као што смо поменули прва новчана средства и кључну подршку Павелићу дао је Бенито Мусолини.⁵ Поред Мусолинија други чврст ослонац Павелићу била је Мађарска као и неизоставни ВМРО и Ванчо Михајлов.

Војна односно терористичка обука организована је по усташким логорима распоређеним широм Европе, при чему су најзначајнији били: Бовењо у покрајини Бреша у Италији (почетак 1931.), Јанка Пуста (Јанковац) у Мађарској (лето 1931.), и Липарска острва у Италији (1934.). Логор Бовењо се сматра војним центром усташких операција односно „Главним усташким станом“ којим је руководио поглавник Анте Павелић. На врхунцу своје моћи овај логор бројао је 550 усташа, али се због због честих сукоба и негодовања југословенских власти усташки војни камп 1934. године преселио на Липари једно од највећих Липарских острва. Логором Јанка Пуста у Мађарској командовао је Густав Перечец. Логор је на почетку био својеврсна комуна одбеглих усташа из Краљевине Југославије да би до 1934. године прерастао у прави војни логор који је бројао око 50 припадника. Логор Јанко Пуста био је доста мањи од логора у Италији али је био јака идеолошка и техничка подршка многим милитантним акцијама усташа. Добровољци су углавном долазили из сиромашних крајева Краљевине Југославије пре свега Хрвати из западне Херцеговине, Далмације и Лике. Чак 70% првих усташа чинили су Хрвати из западне Херцеговине (Трифковић 2016).

3.2 Прве терористичке акције усташа

Терористичке акције су први пут забележене 1929. године, а од 1930. године, почеле су да се примењују широм земље. Усташе су организовале бројне атентате, постављали су експлозивне направе у јавне и војне зграде, као и полицијске објекте, са циљем изазивања страха, али и информисања светске јавности о постојању усташког покрета и његових циљева. Првом терористичком акцијом сматра се убиство Антуна Шлегела главног уредника Новости и директора Југословенска штампе, у Загребу, којег смо већ помињали. Акцију су извршили Маријан Бабић Мијо и Матија Солдин, 22. марта 1929. године. Матија Солдин је ухапшен и осуђен на смртну казну, док Мијо Бабић бежи у Италију где са Павелићем организује милитантне акције из успостављених усташких логора. Он убрзо постаје поглавников заменик

5 Бенито Амилкаре Андреа Мусолини (29.07.1883 - 28. 04.1945) италијански политичар, новинар и вођа Националне фашистичке странке, обављао је функцију премијера Италије од 1922. до 1943. године. Као једна од истакнутих личности, имао је кључну улогу у стварању фашизма.

и до инвазије и окупације Краљевине Југославије 1941. године остаје у Италији. По формрању НДХ постаје заповедних свих концентрационих логора.

Друга позната усташка акција свакако је Велебитски устанак. У септембру 1932. године, с подршком Италије, усташка емиграција је организовала акцију преко Задра, која је реализована као оружани напад на жандармеријску станицу у подвелебитском месту Брушани. Оружани напад је био планиран и извршен током периода глобалне економске кризе, значајно заоштроеног односа између Југославије и Италије, као и политичке нестабилности унутар саме Краљевине Југославије. Идеја је била напад на жандармеријску станицу у Брушанима иначе месту у коме већинско становништво чине хрвати где су жандарми обележени као „великосрби“. Уколико акција добро прође следећи циљ био би напад и освајање касарне и наоружања у госпићком гарнизону. Акцију је подржала усташка организација из Госпића на челу са Андријом Артуковићем, док је из Италије под вођством Јурија Рукавине дошло 10 усташа. Напад на станцу у Брушанима извршен је у вечерњим часовима између 6. и 7. новембра 1932. године, поред горе наведених, сам напад подржало је и већинско хрватско становништво Брушана. На велику жалост усташа, напад је одбило свега 4 жандарма. Један део усташа је побегао преко Пага у Италију, један део убијен и један део је ухапшен. Италијанска и мађарска штампа искористиле су овај инцидент за драматизовање унутрашње-политичких околности у Југославији, представљајући га као својеврсан почетак грађанског рата. Гласине о усташким групама на Велебиту, које су узбуниле народ и изазвале „устанак“, прошириле су се по целој држави.

Свакако једна од најпознатијих акција у којој су учествовале усташе јесте атентат на краља Александра I Карађорђевића. За време своје владавине краљ Александар I Карађорђевић био је више пута мета атентатора, није тајна да су неретко атентатори долазали из редова усташа. Наиме први такав атентат који је краљ преживео десио се у Загребу. Да будемо прецизнији, 17. децембра 1933. године, чланови усташког покрета, Петар Ореб и Иван Херничих, покушавају атентат на краља током његове посете Загребу. Југословенска полиција успела је да спречи овај атентат правовременим хапшењем извршилаца. Усташе су веровале да би убиство краља Александра убрзало процес распада Краљевине Југославије, те након неуспелог првог атентата кују нов план овај пут уз подршку Ванче Михајлова и његовог ВМРО-а. Усташки агенти пажљиво су прикупуљали информације о планираној посети краља Александра Француској, посвећујући непрекидне напоре у том правцу. Када је откривен план посете, усташе су мобилисале терористичке групе, обучавале их, опремале и пребацивале у Француску како би спровели своје циљеве.

Темељне припреме за атентата на краља Александра реализоване су на територији Мађарске тачније у логорима Јанка Пуста и Велика Канижа, где су усташе пролазиле обуку чувеног терористе ВМРО-а, Владимира Гергијева Керина, познатијег као Владо Черноземски. Након завршене обуке терориста изабрано је четворо: Мијо Краљ, Иван Рајић, Звонимир Поспишиа а на предлог Ванче Михајлова у ову четворку улази и Черноземски. Из Цириха ова четворка се пребације у Француску, с обзиром да се унапред знао план и програм посете краља Александра I Карађорђевића Француској одлучено је да се атентат изврши у Марсеју. План атентата израдили су Анте Павелић и Еуген Кватерник. Да би план био 100 % успешан,

одлучено је да терористи Поспишил и Рајић оду у Париз и ту изврше атентат уколико Черноземски и Краљ то не успеју у Марсеју. Тог 9. октобра 1934. године Черноземски хицима из немачког пиштоља маузер, убија краља Александра I Карађорђевића и смртно рађава француског министра иностраних послова Луја Бартуа (Јанковић 2009). Атентатор Черноземски је од задобијених рана од стране пуковника Пиоела као и разјарене масе убрзо преминуо. Након брзе и темељне истраге француски суд осуђује Анту Павелића (као организатора атентата), у одсуству, на смртну казну а његове саучеснике Краља, Рајића и Поспишила на доживотну робију (Јанковић 2009). Француска је одмах тражила од Италије изручење Павелића и Кватерника али Мусолини доноси одлуку да одбија овај захтев, како се не би открила његова умешаност у атентат (Tomasevich 2002). Мусолини је очекивао да ће убиством краља Александра подићи на ноге устанике у Југославији поготово у Хрватској и Македонији, међутим до тога није дошло. Усташка организација је до 14 октобра 1934. тотално разоружана, све усташке активности у Европи су угашене осим у Италији. Мусолини под притиском Француске хапси Павелића и Кватерника и смешта их у затвор у Торину где остају до 1936. године.

4 УСТАШЕ КАО ОКОСНИЦА ВЛАСТИ У НДХ

„Директивом 25“ отпочела је инвазија Сила Осовине⁶ на Краљевину Југославију. Овом операцијом отпочиње Други светски рат на територији Југославије. Повод за инвазију је „Мартовски пуч“ - којим је група официра предвођена бригадним генералом Боривојем Мирковићем збацила са власти трочлано намесништво, односно Владу - Цветковић-Мачек, која је 25. марта 1941. потписала протокол у Бечу којим Краљевина Југославија приступа Тројном пакту.

Краљевина Југославија није издржала инвазију и за 11 дана (од 6 до 17 априла) је окупирана од стране сила Осовине. По наређењу Едмунда Фезенмајера⁷, Славко Кватерник⁸ путем радио Загреба, 10. априла 1941. проглашава успостављање НДХ у име поглавника Анте Павелића. Усташка држава НДХ се у моменту проглашавања простире од Словеније па до самог Београда. Укључивала је територије данашње Хрватске, Босне и Херцеговине и Срем. Своју крваву владавину поглавник Анте Павелић и његове усташе започели су преузимањем Банских двора⁹ у Загребу 15. априла у 4 сата после поноћи (Кризман 1987). За кратак временски период најистакнутије усташе чиниле су владу НДХ, све водеће друштвене, политичке, образовне и културне установе стављене су под директну контролу усташа а расни

6 Силе Осовине су земље које су учеснице II светског рата супротстављене Савезницима. Три водеће силе биле су Немачка, Италија и Јапан, познате и као „осовина Рим-Берлин-Токио”

7 Едмунд Фезенмајер (нем. Edmund Veessenmayer, 12.11.1904 - 24. 12. 1977) је био немачки политичар, официр СС-а (Шуццштафел, нем. Schutzstaffel - Заштитни одред), представљао је интересе Нацистичке Немачке на простору Југославије поготово у НДХ. Због Холокауста на подручју Хрватске, Мађарске и Србије осуђен је за ратне злочине.

8 Славко Кватерник (25.08.1878 - 13.06.1947) био је маршал оружаних снага и министар доморанства НДХ.

9 Бански двори представљају објекат у Загребу која је служило као дом хрватских банава од 1809. до 1918. године. Данас представља седиште Владе Републике Хрватске.

и дикриминаторски закони који су важили у Немачкој и Италији убрзо су донесени и у НДХ. Усташе су себе сматрале елитном формацијом са једним јединим циљем а то је етнички хомогена хрватска држава. Главна мета били су Срби, Јевреји и Роми. Програмски циљ етнички чисте хрватске, усташе су спроводиле кроз Усташку војницу - партијску војску усташког покрета. Управо је Усташка војница одговорна за најгнусније злочине у НДХ попут покоља Срба у глинском срезу 1941. године, према појединим изворима само ова усташка формација одговорна је за протеривање више од 118.000 Срба (Tomasevich 2002). Усташка војница и одреди смрти у лето 1941. године палили су и уништавали села масакрирајући притом, разним оружјем и оруђем на хиљаде српских цивила. Деца, жене и мушкарци су сечени на смрт, живи бацани у јаме и јаруге, или паљени у црквама (Yeomans 2013). У јуну и августу 1942, делови Усташке војнице спровели су антипартизанске акције на Козари и у Срему. Над народом ових крајева вршили су разне злочине, а српске цивиле, децу, жене и поједине партизане слали су у логоре Јасеновац, Сисак, Стара Градишка и Сајмиште (Tomasevich 2002).

За разлику од Немаца и Италијана који су прикривали своје злочине, усташе су у своја монструозна злодела покушавале да укључе што више људи. Нису бирали методе за своје злочине, ипак били су најсклонији клању својих жртава тако је и настала злочиначка справа „србосјек“ - нож у облику кожне рукавице. Такође није постојао никакав систем у одабиру жртава убијани су војно способни, старци жене и деца. По први пут у историји оформљен је логор за децу - озлоглашени логор Јастребарско у којем су јадна српска деца подвргнута мерама казни које су извођене различитим методама физичког насиља, односно премлаћивањем. Скоро свакодневно, недужна српска деца трпела су монструозна бичевања, извођена глоговим прутом умоченим у слану, морску воду. Злочини усташа у НДХ су били толико монструозни да су се њихови савезници Немци и Италијани дистанцирали од њих. Ипак то није било довољно, геноцид над Србима у НДХ се десио а резултат је око 800.000 жртава. (Пешут 1995).

Слом НДХ пратио је пад Трећег рајха, до 1945. године сва војна снага НДХ се повукла до Загреба под најездом Црвене армије и партизана. Немачка је потписала капитулацију 8. маја 1945. године а Павелић бежи прво у Аргентину где преживљава атентат, затим у Шпанију код последњег фашистичког диктатора у Европи Франциска Франка. У Шпанији у Мадириду умире од последица атентата 18.12.1959. године. Пораз и прогонство усташа и Анте Павелића нису довели до њиховог одустајања од прокламованих циљева нити гашења усташког покрета. Иако је НДХ срушена, многе усташе су пацовским каналима побегле из Југославије и избегле судску одговорност. Врло брзо су се реорганизовали и кренули у борбу против новог-старог непријатеља Југославије и великосрба у њој.

5 УСТАШКИ ПОКРЕТ ПОСЛЕ ДРУГОГ СВЕТСКОГ РАТА

После пораза сила Осовине и пада нацистичке Немачке и НДХ, територија НДХ после ослобађања постаје део Друге Југославије. Током ослобађања ових територија дошло је до масовног повлачења усташа ка Италији и Аустрији.

Оданде пацовским каналима, са новим документима и новим именима беже ка Латинској Америци: Аргентини, Гватемали, Чилеу, Боливији, Еквадору Мексику, Бразилу и Парагвају. Ове преживеле усташе убрзо су се прегруписале, организовале и кренуле у акције.

5.1 Крижари

Прва терористичка група састављена од усташа која је настала после слома НДХ јесу Крижари. Ова група формира се од усташа које су под најездом партизана и Црвене Армије нашли уточиште у Аустрији. Њихов циљ је био јасан - борба против Титовог режима, наставак геноцида над Србима и обнова Павелићеве НДХ. Вођа ове терористичке групе био је Вјекослав „Макс“ Лубурић, хрватски усташки генерал који је у НДХ био на челу система концентрационих логора, познат и под надимком „месар“. Иако су носили верски назив, Крижари нису били верска скупина. У њихове редове улазили су бивши припадници Усташке војнице, домобрана али и Муслиманске милиције. Њихови методи борбе били су изненадни напади на углавном мање непријатељске снаге, диверзије, убијање представника државе, чланова Комунистичке партије, припадника војске, разоружавање војске и полиције, плачкање присталица нових власти, промоција усташке идеологије међу народом итд. Своје акције вршили су у брдско планинским пределима Хрватске и Босне и Херцеговине. У раздобљу 1945 -1950. ова терористичка организација бројала је између 3.500 и 4.000 крижара (Раделић 2011). Крижари су за време свог терора од 1946. до 1948. убили више од 2.000 припадника војске, полиције и агената Удбе (Гарашанин 2023).

5.2 ХОП - Хрватски ослободилачки покрет

Након пада НДХ, део усташа на челу са Антоном Павелићем, пацовским каналима долази до Аргентине и настањује се у Буенос Ајресу. Убрзо Анте Павелић и његове усташе ту стају на ноге и 1949. године оснивају Хрватску државотворну странку. Незадовољан растом и развојем Хрватске државотворне странке, Анте Павелић у намери да боље повеже своје пријатеље, сународнике и присталице, 8. јуна 1956. године у Буенос Ајресу, оснива Хрватски ослободилачки покрет - ХОП, политичку а касније ће се показати и терористичку организацију. ХОП је замишљен као општехрватски и надстранички покрет који тежи приснијој сарадњи Хрватског усташког покрета, Хрватске републиканске сељачке странке (ХРСС Стјепана Радића), Хрватске државотворне странке и Хрватских оружаних снага. ХОП је основан на начелима усташке идеологије са циљем поновног успостављања НДХ. ХОП је убрзо постао најјача политичка организација исељених Хрвата који је имао своје огранке широм света.

Након атентата који је извршио Благоје Јововић и смрти Анте Павелића 1959. године, ХОП по тестаменту Павелића пружима Стјепан Хефер. Ова организација радикализује своја деловања и извршава нападе на политичаре, званичнике и цивилно становништво Југославије, а често и оне који напусте ХОП.

Најпознатија терористичка акција ХОП-а јесте убиство Владимира Роловића, амбасадора Југославије у Шведској 1971. године, отмица путничког авиона САС - Даглас ДЦ 9 (Scandinavian Airlines System) 1972. године, експлозија ЈАТ-овог авиона 1972. године.

5.3 ХРБ - Хрватско револуционарно братство

Хрватско револуционарно братство или ХРБ основала је скупина усташких емиграната у Аустралији на челу са Гезом Паштијем. Пашти као и већина усташа који су пришли ХРБ-у били су незадовољни новоименованим вођом ХОП-а - Стјепаном Хефером, сматрајући га сувише умереним, те оснивају своју организацију која има за циљ ослобођење хрватског народа и успостављање хрватске државе. Поседовали су шифровани начин комуникације и конспиративна имена. Полагали су заклетву коју су такође усвојили по самом формирању. Крилатица организације била је „Живот за Хрватску“. Врло брзо по оснивању формирали су своје испоставе по читавој Европи (Вукушић 2012). Ова терористичка организација, са члановима којих у Европи није било више од 50, извршила је бројне терористичке акције попут: убиства домара конзулата у Штутгарту 1966. године, терористичког бомбашког напада на биоскоп „20. октобар“ у Београду када је убијена 1 а рањено 86 особа, покушаја убиства шефа Југословенске војне мисије у Берлину 1969. године, акције „Бугојно“ познатије као акција „Феникс“ када је 1972. године на територију Југославије ушло 19 усташа са циљем подизања устанка и поновног успостављања НДХ.

Управо се на овој акцији показало да доктрина општенородне одбране није ефикасна у против терористичкој борби јер је у овој акцији страдало 13 припадника тадашње војске и територијалне одбране. Схвативши своје слабости након овог догађаја југословенски врх креће у оснивање специјалних антитерористичких јединица како у милицији тако и у ЈНА. Погибија хрватских војника у овој операцији је додатно деморалисала усташке групе и имала контраефекат на њихов покрет. Такви губици су потврдили чињеницу да Хрвати нису беспоговорно на страни усташког покрета, већ да постоји и значајан број њихових суграђана који су одани безбедносним снагама Југославије и који су се борили против усташког тероризма.

5.4 Хрватски народни отпор - Лубурићевци

Основан 1955. године од стране усташког ратног злочинца Вјекослава „Макса“ Лубурића, Хрватски народни отпор је представљао усташку политичку и терористичку емигрантску организацију. Организација је основана у Шпанији а њен програм сажет је у једној реченици њеног идејног творца Вјекослава „Макса“ Лубурића: „Наш став је јасан, рушити сваку Југославију. Рушити је са Русима и са Американцима, с комунистима и некомунистима, рушити је са сваким ко је руши. Рушити је дијалектиком речи и динамита, али рушити је безусловно, јер ако нека држава нема право опстати-онда је то Југославија“ (Вукушић 2012).

Основне активности ове организације биле су уцене, принуде, отмице, бомбашки напади, извршавање убистава и покушаји убистава, као и други облици криминалних активности. Најпознатије терористичке акције Хрватског народног отпора су: неуспели атентат вице-конзула Југославије немачком граду Келну, отмица америчког путничког авиона компаније ТВА (Trans World Airlines) 10. септембра 1975. који је, бомбашки напад на Југобанку 1980. године, бомбашки напад на резиденцију југословенског амбасадора у САД 1980. године, бомбашки напад у седишту ЈАТ-а у Њујорку.

Након смрти Павелића ХОП је почео нагло да слаби, приметивши то фра Рафаел Мандић напушта Кубу и одлази у Немачку у намери да ојача овај огранак ХОП-а. Међутим он доноси другу одлуку, оснива нову организацију познатију као Хрватско крижарско братство. Ова организација није имала утицаја као предходно наведена али је имала пар успешних акција попут напада на југословенско представништво у Бад Годесбергу 1962. године.

6 ЗАКЉУЧАК

Као што сам рекао на почетку овог рада не постоји територија на свету која је имуна на тероризам тако ни простор бивше Југославије није изузетак. Идеја о уједињењу јужнословенских народа настала је као израз тежњи једних за ослобођењем из Османског царства и других из Хабзбуршке монархије. Међутим, постизање ове идеје показало се као веома изазовно. Свака етничка група је тежила премоћи и самосталности, што је довело до стварања различитих, пре свега радикалних група и организација које су покренуле талас терористичких активности на простору бивше Југославије. На зачељу тог таласа тероризма нашла се терористичка творевина коју у литератури препознајемо као Усташа - Хрватски револуционарни покрет. На основу детаљне анализе, овај рад истражује настанак и еволуцију овог покрета, фокусирајући се додатно на радикалну идеологију која га је одиковала. Преко шездесет година терористичке активности, које су кулминирале током II светског рата, оставиле су дубоке последице и обликовале ток историје. Обе Југославије су улагале значајне ресурсе у сузбијање усташког покрета, што додатно истиче његов значај као безбедносне претње.

Кроз овај рад, читалац ће открити важне историјске чињенице које се односе на усташки покрет и његову активност, док осветљавањем терористичке активности и злочина које је су усташе извршиле, с посебним акцентом на нападе и злочине над српским становништвом, добијамо јаснију слику о друштвеним и политичким динамикама на том подручју.

ЛИТЕРАТУРА

- Andress 2006: Andress David. The Terror: The Merciless War for Freedom in Revolutionary France. Farrar, Straus and Giroux, 179.
- Бурсаћ, Глумац 2017: Борис Бурсаћ, Станислав Глумац. Терористичке организације у 19 веку. FBIM Transactions, Вол. 5, Број. 1, страна 32-44.

- Booswort 2006: Booswort Richard. *Mussolini's Italy: Life Under the Fascist Dictatorship, 1915-1945*. New York: The Penguin Press, 284.
- Вукушић 2012: Боже Вукушић. ХРБ - Рат прије рата. Загреб: Клуб хрватских повратника из иселеништва.
- Димитријевић 2017: Бојан Димитријевић. Усташка војска НДХ 1941-1945 - одговор Милану Кољанину. Полемике, страна 189.
- Djokić 2003: Dejan Djokić. *Yugoslavism: Histories of failed Idea, 1918–1992*. The University of Wisconsin Press, 19.
- Јареб 2007: Јареб Марио. Усташко-домобрански покрет од настанка до травња 1941. *Анали Завода за повијесне знаности Хрватске академије знаности и умјетности у Дубровнику*, страна 126-127.
- Karlan 2021: Kaplan Jeffrey. *Waves of Political Terrorism*. Oxford University Press, 24.
- Кризман 1987: Богдан Кризман. *Анте Павелић и усташе*. Загреб: Глобус.
- Lane-Poole 1906: Lane-Poole Stanley. *Saladin and the Fall of the Kingdom of Jerusalem*. G. P. Putnam's Sons, 131-147.
- Петрановић 1988: Бранко Петрановић. *Историја Југославије 1918-1988*. Нолит, страна 179.
- Петров, Станковић 2020: Владан Петров, Марко Станковић. *Уставно право*. Правни факултет - Универзитет у Београду, страна 133.
- Пешут 1995: Мане Пешут. *Крајина у рату 1941–1945*. Београд, страна 51.
- Rapoport 2013: David Rapoport. *The four waves of modern terror: International dimensions and consequences*. *An International History of Terrorism: Western and Non-Western Experiences*, 1-29.
- Раделић 2011: Зденко Раделић. *Крижари - герила у Хрватској 1945.-1950*. Загреб: Хрватски институт за повијест, страна 523-587.
- Симеуновић 2009: Драган Симеуновић. *Тероризам, општи део*, Београд: Правни факултет у Београду, страна 100. страна 109.
- Симеуновић 2009: Драган Симеуновић. *Тероризам, општи део*, Београд: Правни факултет у Београду, страна 109.
- Суботић 2022: Момчило Суботић. *О вишестраначју код Срба - Политиколошки историјски аспект*. Београд: Институт за политичке студије, Политичка ревија 1/2022, страна 51-69.
- Tomasevich 2002: Jozo Tomasevich. *War and Revolution in Yugoslavia, 1941-1945: Occupation and Collaboration*. Stanford University Press, 34.
- Трифковић 2016: Срђа Трифковић. *Усташе, балканско срце таме*. Београд: Катена мунди.
- Yeomans 2013: Rory Yeomans. *Visions of Annihilation: The Ustasha Regime and the Cultural Politics of Fascism, 1941-1945*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press.

ЕЛЕКТРОНСКИ ИЗВОРИ

- Time 1981: *Biological Warfare: Dark Harvest*. <https://content.time.com/time/subscriber/article/0,33009,922652,00.html>. 20.05.2022.
- Гарашанин 2023: Миомир Гарашанин. *Борбена црква и крижари*. Београд: Политика: <https://www.politika.rs/scc/clanak/580985/Borbena-ckva-i-krizari>. 18.01.2024
- Јанковић 2009: Зорица Јанковић. *Марсејски атентат*. *Време*: <https://vreme.com/mozaik/marsejski-atentat/>. 18.01.2024
- Карановић 2020: Огњен Карановић. *Односи Срба и Хрвта у Краљевини СХС 1928/29. године - Убиство Стјепана Радића*. Нови Сад: Културни центар Новог Сада: <https://www.kcns.org.rs/agora/odnosi-srba-i-hrvata-u-kraljevini-shs-1928-29-godine-ubistvo-stjepana-radica/>. 18.01.2024
- Wikiizvor 2024: Wikiizvor. *Устав хрватске револуционарне организације “Усташе”* https://hr.wikisource.org/wiki/Ustav_hrvatske_revolucionarne_organizacije_%22Usta%C5%A1e%22. 18.01.2024

Boris Lj. BURSAC

TERRORISM OF THE CROATIAN
REVOLUTIONARY MOVEMENT – USTASHA

SUMMARY

Human history has been marked by various terrorist activities, making it possible to assert that terrorism characterizes almost all epochs of human civilization. From the Jewish zealot group known as the Sicarii, through the Shiite religious sect of the Assassins in the 11th century, to the French Revolution, the Spring of Nations, and well-known bomb attacks and assassinations, terrorism as a form of violence represents one of the leading security threats. Waves of terrorism in the last 100 years have swept through modern civilization, and each wave brings with it a new form of terrorist activity. One such wave “hit” the territory of the former Yugoslavia, bringing to light a terrorist entity known in the literature as the Ustasha - Croatian Revolutionary Movement. This movement, its emergence, and evolution will be the subject of a detailed analysis in this scientific work. Special attention will also be devoted to the radical ideology of the movement, terrorist activities, and crimes, especially those against the Serbian population.

Keywords: terrorism, Ustasha - Croatian Revolutionary Movement, Croatian Liberation Movement, Crusaders, Croatian Revolutionary Brotherhood, Croatian National Resistance - Luburić's Men, Croatian Crusader Brotherhood.